

## RECENSION



Ur filmen *Katyn*

# Katyn

När Olof Palme höll sitt rasande tal i samband med USA:s bombningar av Hanoi julen 1971 nämnda han bland alla vidriga övergrepp som gjort mot människor namnet Katyn. Rätt få kände nog till denna ort i västra Ryssland, i närheten av Smolensk, där 12 000 polska officerare avrättades av NKVD (senare KGB) med nackskott våren 1940.

Redan den inledande scenen i Andrzej Wajdas film *Katyn*, den som utgör fond till förtexten, är smått genialisk: en tät, ogenomtränglig, glidande dimma som suddar ut alla konturer. En symbolladdad bild för vad som sker med historien när segrarna skriver historia. Precis det som hände med massmorden i Katyn när de, inhöljda i historiens dunkel, vändes i dess motsats, när svart blev till vitt i kommunisternas efterkrigs-Polen där Wajda växte upp.

*Katyn* är en film om fasansfulla övergrepp, omänskligheten satt i system. Men det är framför allt en film om historieförfalskning, när segrarna ska skriva om historien eftersom sanningen inte passar de nya makthavarna, i det här fallet kommunistpartiet.

Andrzej Wajdas film om *Katyn* är ett mästerverk, både vad gäller iscensättning och inte minst dramaturgi. Redan i den första spelsekvensen, som utspelar sig på en bro, gestaltas hur Polen kläms mellan stormakterna Nazityskland och Stalins Sovjet. Polen hade ju i hemlighet delats i samband med Molotov-Ribbentrop-pakten i augusti 1939. I september vällde de ryska trupperna in över Polens östgräns, de polska styrkorna inringades snabbt och gav upp. De meniga soldaterna fick rätt snart åka hem, men officerarna kvarhölls till ett ovisst öde, bland dem huvudpersonen Andrzej. Hans hustru bönfäller honom att försöka fly, men han har sin officersheder.

Medan hon väntar på att han ska frigges undkommer hon med nöd och näppe att själv arkebuseras, hjälpt av en sovjetisk officer - officershustrur står först i kön bland de civila. Samtidigt ägnar sig nazisterna åt utrotning på sitt håll. Universitetet stängs, judiska professorer skickas till Sachsenhausen och returneras i en låda på posten. Dödsorsak: "hjärtsvaghet."

*Katyn* är ingen linjär berättelse, den hoppar fram och tillbaka i tiden. Det är inte en historia, det är två: vad som hände under kriget och det som skedde efteråt, när överlevande hustrur och barn lever

**Originaltitel** Katyn  
**Svensk titel** Katyn  
**Regi** Andrzej Wajda  
**Producent** Michał Kwiecinski  
**Manus** Andrzej Wajda, Władysław Pasikowski, Przemysław Nowakowski  
**Foto** Paweł Edelman  
**Roller** Andrzej Chyra, Maja Ostaszewska, Artur Zmijewski, Danuta Stenka, Jan Englert, Magdalena Cielecka, Agnieszka Głinska, Paweł Małaszyński m fl  
**Polen 2007**  
**Längd i tid** 1 tim 57 min  
**Censur** tillåten från 15 år  
**Distributör** Atlantic Film AB

i denna fruktansvärda ovishet om vem som lever, vem som dött. Klädespersedlar och annat som går att knytas till olika personer redovisas på torget - men det händer att en förblandning skett, att den som tros vara levande är död och tvärtom. Svek begås, gamla vänner går in i partiet och vinner fördelar och vänskap övergår i avsky.

Det är här, åren efter kriget, som den stora lögnmaskinen sätter fart. Nazisterna, som under sin framfart över Sovjet kommit till Katyn och grävt upp liken på de 12 000 officerarna fick ess på hand i sin propaganda. Det var gefundenes fressen att kunna visa exempel på den råa, omänskliga kommunismen.

När den sovjetiska ockupationsmakten sedan skulle leverera sin bild, den motsatta, använde de delar av den nazistiska propaganda-filmen men med ny speakertext och förlade avrättningarna några år senare, under den tyska ockupationen. Att hävda något annat var lika med landsförräderi. När Andrzej's fru Anna placerar en gravsten med rätt dödsår, april 1940, blir hon arresterad, stenen förstörs.

*Katyn* är en film som arbetar med fördröjd dramaturgi. Långsamt bygger den upp skeendet mot det oundvikliga: det barbariska dödandet, när den ena efter den andra officeren likt slaktdjur förs till den väntande massgraven och nackskotten avlossas lika snabbt som likgiltigt. Högre officerare får ynnesten till en privilegierad död: de skjuts i en källare. Efteråt gör en caterpillar sitt bästa att gömma sanningen för eftervärlden, men bilden fryses halvvägs. De döda skulle komma att stå upp och tala, och det med en högljuddhet som var outhärdlig för de politiskt ansvariga och krävde motåtgärder.

Det har spekulerats över motivet till denna massavrättning, som militärt sett var helt meningslös. Det finns bara ett svar: att Stalin inte ville veta av en socialt inflytelserik gruppering i det framtida, sovjetstyrda Polen. Hade inte Tyskland anfällt Sovjetunionen hade det som hände i Katyn förblivit en väl förborgad hemlighet. Det var tack vare nazisterna som sanningen om de polska officerarnas öde kom upp ur jorden. Historien har sina ironier.

Gunder Andersson

**FILMRUTAN**